

Patrimoniul modern ca parte a dezvoltării urbane durabile

Dumitrița Efremov

dumitrita.efremov@gmail.com

Cuvinte cheie

patrimoniul modern,
dezvoltare durabilă,
peisaj istoric urban,
semnificație culturală,
valori de patrimoniu cultural.

Rezumat

Atunci când discutăm despre patrimoniul recent, ne confruntăm cu dificultăți și divergențe de interpretare – pe de o parte acesta nu are același statut ca și patrimoniul perioadelor anterioare și nu se bucură de același nivel de apreciere, însă, în același timp este recunoscut ca o importantă resursă și componentă a dezvoltării. Articolul de față explorează modalități de identificare și gestiune a patrimoniului modern, cu referințe la practicile emergente de protejare și la actualele priorități de dezvoltare durabilă a orașelor. Pentru exemplificare, am considerat orașul Kaunas din Lituania, oraș în care diversele inițiative coordonate de protejare a patrimoniului au demonstrat posibilități de dezvoltare urbană ce încadrează în mod creativ patrimoniul cu prioritățile de dezvoltare socială și economică.

Modern Heritage as Part

of Sustainable

Urban Development

Keywords

modern heritage,
sustainable development,
historic urban landscape,
cultural significance,
heritage values.

Abstract (EN)

When referring to the recent cultural heritage, several challenges and differences of interpretation may arise – on one hand, it cannot be approached in the same way as the traditional heritage and it doesn't have the same appreciation from professional communities. Modern heritage has reached the stage when it is referred to as "historic heritage", however, while a proper framework for its identification and protection is being defined, only iconic individual buildings are listed and protected as monuments. At the same time, there are many remarkable buildings and sites which are not protected, but are in need for preservation due to the values relevant for different communities. This also relates to the post-WWII architecture, which constitutes the majority of the built stock of the European cities and is most vulnerable to being demolished.

This paper explores ways to identify and manage modern heritage relating to the current Sustainable Development Goals, particularly to the Goals 11: Sustainable Cities and Communities and 12: Responsible Consumption. It stresses that protection and integration of modern heritage in urban development policies is key to ensuring sustainability and should be regarded as a resource and not an obstacle for development. It further refers to emerging conservation practices, particularly explaining the values-based protection systems and the historic urban landscape approach in heritage management.

For illustration, I have considered the modern city of Kaunas in Lithuania, a city in which the multiple heritage initiatives have demonstrated its potential for development, by coordination of urban conservation with social and economic development priorities.

Introducere

Protejarea patrimoniului construit modern este un subiect din ce în ce mai discutat în mediul profesional al specialiștilor din domeniul conservării arhitecturii. Fiind considerat deopotrivă valoros și vulnerabil, acesta a ajuns la o etapă în care este menționat ca arhitectură istorică, iar conservarea sa, la inițiativa specialiștilor și a organizațiilor de profil, este tratat inclusă și pe agenda autorităților publice responsabile.

Procesul întâmpină, însă, multiple dificultăți ce provin în mare parte din lipsa aprecierii sale în comparație cu patrimoniul perioadelor precedente. Aceasta este valabil, mai ales, în cazul arhitecturii perioadei postbelice, care este văzută ca un produs al ideologiilor vremii în care a fost construită și care generează asocieri cu evenimente și regimuri politice totalitare. În orașele est-europene, această arhitectură constituie majoritatea fondului construit, iar gestiunea sa, în raport cu noile dezvoltări, devine tot mai problematică. Multe dintre aceste clădiri au fost deja demolate, însă nu dintr-un manifest împotriva ideologiei, ci mai degrabă din considerente economice - fiind localizate în centrele orașelor, au făcut loc noilor dezvoltări imobiliare.

Pe parcursul ultimelor decenii, popularitatea și interesul față de patrimoniul arhitectural modern au crescut considerabil. În anul 2001, Centrul Patrimoniului Mondial UNESCO, ICOMOS și DoCoMoMo au lansat un program comun pentru identificarea, documentarea și promovarea patrimoniului construit al secolelor XIX și XX, în scopul susținerii protecției și promovării sale – Programul Patrimoniului Modern¹. Acesta atrage atenția supra unor probleme de identificare a acestui tip de patrimoniu, inclusiv asupra necesității definirii unui cadru conceptual referitor la aprecierea semnificației sale culturale.

Patrimoniul modern - provocări de conservare și funcționalitate

O bună parte a fondului construit modern are o vârstă de peste 50 de ani, prin urmare corespunde criteriului vechimii legislațiilor în domeniul al majorității statelor pentru a fi inclus în listele monumentelor istorice protejate. În acest sens, există numeroase clădiri exemplare ale perioadei postbelice care au fost clasate, inclusiv în lista Patrimoniului Mondial UNESCO. Pot fi menționate aici clădirile iconice ale lui Le Corbusier, Brasilia lui Oscar Niemeyer sau renumita Operă din Sidney a lui Jørn Utzon. Protejarea clădirilor „mai puțin importante”, cum ar fi cele cu caracteristici estetice scăzute, sau care au rezultat în urma unor programe de construire coordonate, este cu mult mai dificilă în comparație cu protejarea patrimoniului general recunoscut, constituit din clădiri monumentale, religioase, situri arheologice și centre istorice ale localităților. De exemplu, printre motivele invocate împotriva listării lor sunt disponibilitatea foarte mare și modul de construire standardizat, cu utilizarea elementelor prefabricate și a materialelor ieftine, ce au o durată de viață scurtă, și pentru care nu există încă metode de întreținere și conservare a căror eficiență a fost demonstrată în timp².

Odată cu schimbările sociale ce au avut loc pe parcursul ultimelor trei decenii, s-a modificat și modul de folosință a clădirilor. Renovarea și adaptarea funcțională este la ordinea de zi, însă este de obicei dificilă și costisitoare. Dacă spitalele și instituțiile de învățământ sunt adesea pur și simplu reparate (nu neapărat ținând cont de rigorile de conservare) și utilizate în continuare pentru aceeași destinație, clădirile administrative sau culturale sunt de cele mai multe ori desconsiderate. Pe lângă acestea, mai merită menționată și problema (lipsei) sustenabilității patrimoniului modern, inclusiv ineficiența energetică și confortul scăzut, invocate pentru argumentarea necesității construcțiilor noi în defavoarea renovării și adaptării celor deja existente.

Din aceste motive, practica actuală de conservare a patrimoniului modern este axată exclusiv pe protejarea unor clădiri reprezentative, selectate de un grup restrâns de specialiști. Totuși, există un număr foarte mare de clădiri valoroase care nu sunt protejate și care se află mereu sub amenințarea de a fi demolate sau transformate ireversibil. Apare, prin urmare, necesitatea elaborării unui cadru metodologic de protecție a patrimoniului modern, inclusiv de identificare și evaluare a acestuia³.

¹ Programul Patrimoniului Modern, lansat în comun de către Centrul Patrimoniului Mondial UNESCO, ICOMOS și DoCoMoMo în 2011, <https://whc.unesco.org/en/modernheritage/>, accesat la 19.12.2019

² Alice Custance-Baker și Susan Macdonald, *Conserving Concrete Heritage Experts Meeting: The Getty Center, Los Angeles, California, June 9-11, 2014*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2015, p. 4 http://hdl.handle.net/10020/gci_pubs/conserving_concrete_heritage, accesat la 19.12.2019.

³ Susan Macdonald, "Moving on: approaches and frameworks for conserving the heritage of the postwar era and beyond" în: *Proceedings, The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From Postwar to Postmodern*, Swedish National Heritage Board, Stockholm 2017, pp. 123-130.

4 IUCN/UNEP/WWF, Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living. Gland, 1991, p.10. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf>, accesat la 19.12.2019.

5 ONU (Organizația Națiunilor Unite), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale din 25 septembrie 2015, pp. 21-23. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E, accesat la 19.12.2019

6 Marija Drémaitė, "Long Life of the Socialist Modernism in the Baltic States" în: *Proceedings, The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From Postwar to Postmodern*, Swedish National Heritage Board, Stockholm 2017, p.39

7 Dennis Rodwell, "The Values of Heritage: A New Paradigm for the 21st Century" în: *Proceedings, The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From Postwar to Postmodern*, Swedish National Heritage Board, Stockholm 2017, p.102.

8 Australia ICOMOS (Comitetul Național Australian al Consiliului Internațional al Monumentelor și Siturilor), *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance* (Carta de la Burra), Burwood: Australia ICOMOS, 2013, p.2. Deși elaborat de către comitetul ICOMOS Australia, documentul este unul de referință și este tratat adesea ca bază a sistemului de protecție a patrimoniului în mai multe state. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>, accesat la 19.12.2019.

9 *Ibidem*.

10 Consiliul Europei, *Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate* (Convenția de la Faro), 2005. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746>, accesat la 19.12.2019.

Conservare vs. sustenabilitate

Ultimele decenii ale secolului XX au introdus în spațiul public discuții despre dezvoltarea durabilă, aceasta fiind definită ca dezvoltarea ce susține îmbunătățirea calității vieții oamenilor și în același timp păstrează vitalitatea și diversitatea ecosistemelor naturale⁴. Agenda 2030 și cele 17 Obiective ONU de Dezvoltare Durabilă se adresează provocărilor de dezvoltare cu care se confruntă omenirea în prezent, inclusiv schimbările climatice și degradarea mediului. Din cele 17 obiective, două au legătură directă cu subiectul pe care îl discutăm, și anume *O.11: Orașe și comunități durabile* și *O.12: Producție și consum durabile*, ambele având referințe către procesele complexe de gestiune a mediilor urbane. Astfel, sunt încurajate procesele și practicile de producție și reciclare, inclusiv a clădirilor și infrastructurilor urbane, ce asigură eficiența utilizării resurselor naturale, reduc pierderile și consumul și reduc emisiile în aer, apă și sol⁵. Patrimoniul construit, ca interpretare a energiei și resurselor naturale, dincolo de interesul său istoric și arhitectural, are un rol din ce în ce mai important în această agendă globală. La nivelul orașelor europene, se estimează că fondul construit postbelic constituie între 70 și 80 la sută⁶, iar adaptarea sa funcțională la necesitățile zilei de azi dobândește tot mai mult teren din totalul activității de arhitectură. Putem afirma, prin urmare, că gestiunea patrimoniului modern, dincolo de conservarea de specialitate a unor clădiri individuale, este o parte componentă a planificării urbane echilibrate și trebuie privită în contextul obiectivelor de dezvoltare durabilă.

Arhitectura modernă este de multe ori una concepută să răspundă unor necesități sociale urgente, construirea sa fiind de cele mai multe ori realizată din materiale ieftine și accesibile, a căror durabilitate nu a fost demonstrată în timp. La o durată de viață de 40-50 de ani, aceste clădiri, pe lângă faptul că dau dovadă de probleme de degradări ale materialelor, consumă cantități de energie cu mult ridicate față de rigorile actuale de eficiență energetică, prin urmare sunt clasificate drept nesustenabile. Cu toate acestea, pornind de la premiza că *cea mai sustenabilă clădire este cea care a fost deja construită*⁷, putem vorbi despre un interes din ce în ce mai mare față de studiul metodelor de reabilitare durabilă a patrimoniului secolului XX, începând cu tehnici de conservare preventivă, întreținerea materialelor, echipare tehnică modernă, și înlocuire a elementelor deteriorate – toate realizate cu un impact minim asupra autenticității clădirii. Putem însă afirma că deținem baza metodologică și științifică pentru a asigura conservarea, nu doar în sensul prezervării, ci și a menținerii viabilității patrimoniului modern, în condițiile în care semnificația sa de patrimoniu nu este întotdeauna recunoscută? Pentru aceasta există unele instrumente ce s-au dovedit eficiente cel puțin în unele situații exemplare.

Metode și practici emergente de conservare: sistemul de protecție bazat pe valori

Deși există foarte mari diferențe de la o țară la alta în ceea ce privește sistemul de protecție a patrimoniului, procedurile și criteriile de clasare a monumentelor, precum și politicile locale, există unele tendințe de uniformizare a acestor procese, contribuind în același timp și la simplificarea lor. În acest sens, este relevant "contextul bazat pe valori", ce este din ce în ce mai des încadrat în procesul decizional privind conservarea, metode specifice fiind elaborate de ICOMOS Australia, guvernul Canadei, Serviciul Parcurilor Naționale ale Statelor Unite, English Heritage, precum și alte organizații guvernamentale și non-guvernamentale pe parcursul ultimelor două decenii. Acest sistem utilizează modul de identificare și gestiune a patrimoniului în conformitate cu valorile atribuite în urma unui proces de evaluare, determinându-se astfel esența semnificației culturale a unui loc. Conceptul de „semnificație culturală”, așa cum este descris în Carta de la Burra⁸, este definit prin setul de valori atribuit unui loc și care conține, pe lângă tradiționalele valori estetice și istorice, valori intangibile, cum ar fi cele științifice, sociale, spirituale, sau economice. Acestea pot fi singulare sau multiple în cadrul unui și același loc și sunt dinamice, individuale și subiective pentru diferiți indivizi sau grupuri. Înțelegerea semnificației culturale poate fi schimbată în urma apariției unor noi informații⁹. La nivel european, este relevantă Convenția de la Faro¹⁰, care promovează o înțelegere extinsă a patrimoniului și a relației sale cu societatea și comunitățile. Aceasta ne încurajează să recunoaștem că obiectele și locurile nu sunt im-

¹¹ Erica Avrami și Randall Mason, "Mapping the Issue of Values in Heritage Management" în *Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2019, partea I.2. <https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/>, accesat la 19.12.2019.

¹² Kate Clark, "The Shift towards Values in UK Heritage Practice" în *Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2019, partea II.5. <https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/>, accesat la 19.12.2019.

¹³ Australia ICOMOS, p.10.

¹⁴ ISC20C (Comitetul științific internațional al Consiliului Internațional al Monumentelor și Siturilor pentru Patrimoniul secolului 20), *Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage* (Documentul de la Madrid), 2014. http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid_doc_10.26.pdf, accesat la 19.12.2019.

portante în sine, ci datorită sensurilor și utilizărilor atribuite de către societate. Aprecierea semnificației culturale conform contextului bazat pe valori, argumentează importanța culturală în funcție de criterii complementare celor de vechime sau caracteristici estetice ale clădirii sau sitului. „Valorile nu sunt fixe, ci subiective și situaționale. (...) Valorile nu sunt întotdeauna calități «bune»; ele pot reprezenta, de asemenea, viziuni sau actori indezirabili”¹¹. Acestea includ, dar nu se limitează la modul de utilizare și reutilizare, evenimente ce au avut loc și care creează asocieri în conștiința colectivă, precum și toate elementele culturale ce generează aprecierea și recunoașterea de către locuitori sau utilizatori. Astfel, o clădire modestă poate fi mai importantă pentru o comunitate decât una monumentală, dacă aici au avut loc evenimente semnificative sau dacă era un loc de întâlnire pentru acea comunitate.

Acest tip de abordare a căpătat uneori direcții radicale, ce ajungeau până la revendicarea diminuării rolului specialistului în conservare, în defavoarea valorilor atribuite de către non-specialiști. Ulterior a fost conturat un cadru conceptual bazat pe definirea modalităților de identificare și gestiune a patrimoniului de către grupuri extinse de actori, sub îndrumarea și coordonarea arhitectului specialist în domeniul conservării. În Marea Britanie, de exemplu, un punct de cotitură de la rețetele clasice ale disciplinei, cum sunt intervenția minimă, prezumția prezervării și tratarea unor elemente specifice, către un proces de luare a deciziilor ce lua în calcul felul în care patrimoniul contează pentru publicul general, a fost publicarea Principiilor de Conservare a Patrimoniului Englez (2008). Noutatea adusă procesului de apreciere a semnificației culturale este înțelegerea structurii și a evoluției locului, identificarea grupurilor pentru care locul are importanță, analizarea obiectelor asociate și a colecțiilor, conexiunile dintre aceste elemente, comparația cu alte clădiri sau situri ce au valori similare¹².

În conformitate cu abordarea descrisă în Carta de la Burra, aprecierea semnificației culturale¹³, sau a valorii de patrimoniu cultural, este un prim pas pentru determinarea modului de intervenție asupra acestuia. Ea constă din:

- Înțelegerea obiectului (locului) – aceasta include toate investigațiile preliminare ce ne ajută să înțelegem valoarea sa de patrimoniu cultural. Ea poate conține, pe lângă expertizele tehnice și studiile de fundamentare istorice, informații suplimentare referitoare la contextul construirii, argumentarea soluțiilor constructive sau motivarea utilizării anumitor materiale, istoricul proprietății și a funcționalității, toate valorile intangibile ce ne pot ajuta să avem o apreciere obiectivă a obiectului. În cazul patrimoniului recent, accesul la echipele ce au participat la procesul de proiectare și construire constituie un avantaj semnificativ pentru o înțelegere corectă a locului istoric.

- *Evaluarea semnificației culturale*, inclusiv a întregului set de valori și a tuturor elementelor sale: materialele, structura, elementele, amplasamentul, utilizarea, asocierile și însemnătatea. Materializarea acestei evaluări se realizează prin așa-numita „declarație a semnificației” (eng. *statement of significance*), care listează valorile obiectului și elementele caracteristice definitorii, în funcție de importanța lor. Astfel se reglementează permisivitatea intervenției asupra diferitor elemente, începând cu cele mai importante, care trebuie păstrate întocmai, până la cele considerate a fi mai puțin importante, asupra cărora se poate interveni sau care pot fi complet înlocuite. Declarația semnificației trebuie susținută cu argumente și dovezi solide, ea constituind baza politicilor de protejare și intervenție. Ea este încorporată în *Planul de management* al clădirii sau sitului - instrument extrem de util în gestiunea patrimoniului modern, atunci când nu este posibilă conservarea de tip clasic realizată după principiul autenticității.

Gestiunea unui loc în baza semnificației sale culturale poate fi realizată și atunci când acesta nu are statut de monument istoric protejat, ceea ce în cazul patrimoniului modern constituie marea majoritate. Procedul este întărit și prin intermediul Documentului de la Madrid (2011)¹⁴, care, în timp ce aplică concepte cunoscute în domeniul conservării, conține și prevederi specifice patrimoniului arhitectural al secolului XX. În mod specific, se reafirmă necesitatea susținerii semnificației culturale a clădirii în cadrul oricărui demers de restaurare, aceasta însemnând respect pentru valorile tangibile și intangibile ce definesc autenticitatea și caracterul acesteia. Sustenabilitatea mediului trebuie asigurată nu în detrimentul, ci în

- 15 UNESCO (Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură), *Recommendations on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions*. (Recomandările UNESCO privind Peisajul Istoric Urban), 2011. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, accesat la 19.12.2019.
- 16 Idem, paragrafele 8,9.
- 17 Vaidas Petrusis, "Architectural ideas in post-World War I Lithuania: between "national style" and the Modern Movement" în cadrul proiectului *Heritage research: aspects of tangible and intangible in Lithuanian architecture of 1918-1940*, 2014, p. 2.
- 18 Lista indicativă a Patrimoniului Mondial UNESCO – Kaunas 1919-1939: The Capital Inspired by the Modern Movement. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6166/>, accesat la 19.12.2019.
- 19 Vaidas Petrusis. *City and Ideology: Soviet Kaunas of 1945-1965*, p. 208. http://www.eki.ee/km/place/pdf/kp3_13_Petrulis.pdf, accesat la 19.12.2019.
- 20 Comisia Europeană, Direcția Generală Educație și Cultură, *European Heritage Label 2014 Panel Report*, Brussels, 2014, p.15. <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/library/ehl-2014-panel-report.pdf#page=15>, accesat la 19.12.2019.

concordanță cu păstrarea valorilor culturale, iar conservarea ar trebui să ia în considerare cerințele contemporane de dezvoltare durabilă. Întrucât elaborarea unei soluții practice echilibrate este adesea dificilă, este necesară o abordare interdisciplinară și consultarea cu toate părțile interesate pentru asigurarea durabilității. Documentul de la Madrid poate constitui o bază de protecție atunci când legislația nu este favorabilă sau nu conține prevederi pentru patrimoniul modern, iar înscrierea și protejarea conform procedurilor standard este dificilă și birocratică.

Așa cum se menționează și în introducerea Documentului de la Madrid, acesta are unele lacune de interpretare, de exemplu nu acoperă alte subiecte în afară de clădiri, cum ar fi peisajele și ariile urbane. În acest sens, sunt esențiale Recomandările UNESCO privind Peisajul Istoric Urban¹⁵, ce propun o abordare holistică prin integrarea obiectivelor de conservare a patrimoniului urban cu cele de dezvoltare socială și economică. Într-un context extins, peisajul istoric urban este înțeles ca rezultatul stratificării valorilor și atributelor culturale și naturale, depășind noțiunea de "centru istoric" sau "ansamblu", pentru a include elemente precum topografia, geomorfologia, hidrologia și parametrii naturali, mediul construit istoric și contemporan, infrastructura, spațiile deschise, organizarea spațială, percepțiile și relațiile vizuale, precum și toate celelalte elemente ale structurii urbane. Acesta conține, de asemenea, practicile și valorile sociale și culturale, procesele economice și dimensiunea intangibilă a patrimoniului, în raport cu diversitatea și identitatea¹⁶. Abordarea de tip "peisaj istoric urban" este inovatoare deoarece susține protecția mediului și utilizarea durabilă a spațiilor urbane, și în același timp recunoaște caracterul dinamic și promovează o relație echilibrată între mediul urban și cel natural.

Studiu de caz: interpretare a conceptului de „peisaj istoric urban” în orașul modern Kaunas

Orașul Kaunas este cunoscut mai ales pentru etichetarea sa de „capitală temporară” a Lituaniei, rol deținut între anii 1920 și 1939. Imediat după cel de-al doilea Război Mondial, Lituania și-a câștigat independența față de Imperiul Rus, însă Vilnius a ajuns sub ocupație poloneză. Ca rezultat, guvernul a fost mutat la Kaunas, fost oraș militar țarist de provincie, al doilea ca mărime din țară. În această scurtă perioadă de independență, Kaunas a cunoscut o creștere a populației de 8.6 ori, iar teritoriul său s-a extins considerabil. Au apărut noi funcțiuni politice și culturale, ce necesitau un număr mare de instituții, elemente de infrastructură urbană și locuințe. În consecință, orașul a dobândit un număr foarte mare de clădiri moderne, ajungând astfel să fie privit ca centrul școlii moderniste lituaniene, iar peisajul urban creat constituie astăzi remarcabilul patrimoniu al unei perioade de prosperitate¹⁷. Resursele financiare limitate au predeterminat caracterul mai degrabă evolutiv decât revoluționar al arhitecturii și dezvoltării urbane, care "au corespuns unei scări delicate, adaptării cu grijă a rețelei urbane ale sec. al 19-lea și utilizării creative a mediului natural"¹⁸. Chiar și în perioada sovietică, care a introdus în mod inevitabil arhitectura ideologizată mai întâi sub forma monumentalismului stalinist, apoi sub cea a funcționalismului odată cu Decretul din noiembrie 1955, orașul Kaunas a reușit să mențină o relativă continuitate a tradiției arhitecturale a perioadei precedente. Aceasta s-a datorat faptului că după cel de-al Doilea Război Mondial, majoritatea arhitecților lituanieni au rămas în Kaunas, în timp ce în Vilnius au fost invitați arhitecți din Leningrad (azi St. Petersburg). Rezultatul este acela că arhitectura perioadei socialiste se caracterizează prin interpretări mai simple ale ordinelor, prin proporții mai modeste ale clădirilor, specifice scării umane predominante în oraș, și prin decorații mai moderate, adesea mai apropiate de motivele vernaculare¹⁹.

Astăzi, Kaunas este rezultatul stratificării a 4 peisaje urbane, manifestări ale anumitor perioade în evoluția istorică a orașului: (1) Orașul Vechi, corespunzător perioadei federației polono-lituaniene (1569-1795), (2) Orașul Nou, corespunzător perioadei ocupației țariste (1918-1940), (3) suburbiile și parcurile naturale și (4) inelul exterior corespunzător ansamblurilor construite în perioada sovietică. La acestea se adaugă și dezvoltările post-1990, toate formând împreună un ansamblu dinamic alcătuit din stratificări istorice și culturale interdependente. Prin urmare, în prezent este o provocare majoră gestionarea acestor straturi culturale, în raport cu dezvoltarea eco-

²¹ Dennis Rodwell, "Practices in Preserving Architectural Legacy of the 20th Century, based on Tel Aviv Document for the Modern Cities", prezentare susținută în cadrul *Modern Cities Forum: From Modern to Contemporary*, 12-13 septembrie 2019, Kaunas, Lituania.

²² Panoul de selecție a competiției pentru Capitala Culturală Europeană 2022 în Lituania, *The European Capital of Culture 2022 in Lithuania Selection Panel's Final Report*, 2017, p. 5. https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/ecoc-2022-lithuania-selection-report_en.pdf, accesat la 19.12.2019.

nomică și în același timp asigurând păstrarea și continuitatea valorilor de patrimoniu cultural.

În anul 2014, orașul modern Kaunas (1919-1940) a obținut importanta distincție „Marca Patrimoniului European”, demonstrându-și rolul și contribuția la istoria și cultura europeană și în același timp capacitate operațională (plan de acțiuni), materializată prin programul pentru managementul patrimoniului istoric și cultural. Acest program, elaborat în comun de către Departamentul Patrimoniului Cultural din cadrul primăriei, Ministerul Culturii și proprietarii clădirilor, prevede susținere financiară pentru restaurarea clădirilor istorice. Pe parcursul unei perioade de 6 ani, peste 100 de clădiri au fost restaurate prin acest program, intervențiile constând în restaurarea fațadelor, adaptarea clădirilor pentru persoane cu dizabilități sau asigurarea iluminatului decorativ. În 2020, această inițiativă va continua, introducând inovația posibilității de a cere sprijin pentru restaurarea clădirilor ce nu sunt incluse în Registrul Patrimoniului Cultural. În plus, municipalitatea a elaborat și implementat un set de acțiuni de informare și promovare, printre care ghiduri audio și tipărite în cinci limbi, centre de informare turistică și evenimente culturale destinate în special promovării patrimoniului modern în rândul tinerilor. Aceste acțiuni urmează să fie mai departe dezvoltate, în parteneriat cu universitățile și cu organizațiile non-guvernamentale²⁰.

În septembrie 2019, orașul a găzduit, alături de Vilnius, un important eveniment științific focusat pe îndrumările practice ale *Documentului de la Tel Aviv pentru Orașe Moderne*, Forumul *De la modern spre contemporan – practici de conservare a moștenirii secolului 20*. Forumul a adunat profesioniști și reprezentanți ai orașelor moderne înscrise în lista patrimoniului mondial UNESCO și a stabilit o rețea de comunicare și cooperare între diferiți actori preocupați de managementul patrimoniului modern. Discuțiile și recomandările experților au subliniat necesitatea gestiunii holistice a patrimoniului urban modern, care are o morfologie urbană dinamică și care începând cu 2017 se află pe lista indicativă a Patrimoniului Mondial UNESCO. Astfel, în conformitate cu Noua Agendă Urbană și cu Obiectivele de Dezvoltare Durabilă, importanța de patrimoniu cultural rezidă în întregul spectru de valori prezente, inclusiv comunitatea, resursele, modul de folosință, cultura în sens extins. Incluziunea acestor elemente în politicile și practicile de planificare urbană este esențială, și se poate realiza prin cooperare inter-instituțională, practici de lucru trans-disciplinare, și prin susținerea unei mentalități colaborative²¹.

Kaunas a fost recomandat pentru a fi Capitală Culturală Europeană în 2022, acesta prezentându-se cu marca „ConTEMPorary Capital”, ce demonstrează intenția de a-și crea identitatea unui oraș modern, progresiv, care abundă în cultură, știință și inovație. Programul prezentat, construit pe trei elemente: Confuzie, Confluență și Conștiință, are la bază valori esențiale de antreprenoriat creativ, localism și incluziune. Patrimoniul urban modern are un rol esențial în Strategia Culturală 2017-2027, ce descrie o viziune elaborată pentru „Kaunas – orașul culturii incluzive, al artei contemporane și al designului inovator”. Aceasta asigură faptul că planurile de dezvoltare urbană și proiectele de infrastructură sunt corelate cu nevoile, provocările și serviciile culturale²². Toate aceste inițiative construite în jurul patrimoniului orașului modern demonstrează caracterul dinamic și multitudinea de modalități prin care acesta poate deveni un motor al creșterii, un element de coeziune a societății.

Concluzii – lecții pentru patrimoniul modern al Chișinăului

Ultimele două decenii au introdus schimbări treptate referitoare la ce înseamnă și cum se identifică patrimoniul cultural. Considerat în contextul noii agende de dezvoltare durabilă, rolul său trece, treptat, de la acela de obiect de muzeu, la element al dezvoltării, rezultat prin evoluția perioadelor și a substraturilor culturale și care este definit mai degrabă de continuitate decât de stratificare. Patrimoniul modern, ajuns la etapa în care este deja considerat „istoric”, câștigă tot mai mult teren în această nouă paradigmă și, respectiv, generează provocări de gestiune și protejare.

Astăzi în Republica Moldova patrimoniul cultural construit este reglementat prin Legea Nr. 62 din 04-04-2013 – Legea privind ocrotirea monumentelor, la care se mai adaugă și o serie de regulamente naționale și locale privind protejarea patrimoniului arhitectural. Legislația impune în

prezent o vechime minimă de 50 de ani pentru o clădire pentru ca aceasta să poată fi clasată ca monument istoric, ceea ce este un impediment în cazul patrimoniului recent. La această prevedere se mai adaugă și lipsa de recunoaștere a valorii sale de patrimoniu cultural atât din partea societății în general, cât și din partea mediului profesional. În ultimii ani, în Moldova și în special în Chișinău s-a asistat la demolarea sau la modificarea substanțială a mai multor clădiri emblematice construite în perioada post-belică, din motiv că ele nu ar fi monumente, deși erau într-o stare fizică foarte bună. Astfel, în locul considerării posibilității renovării și adaptării lor unor funcțiuni moderne, ele au făcut loc unor noi dezvoltări imobiliare. Printre exemplele notorii de arhitectură modernă dispărută sunt Hotelul Codru și Palatul de Cultură al Sindicatelor, iar altele aflate sub amenințarea demolării sau transformării fiind Hotelul Național, Centrul de Modă și multe altele. Există, însă și un precedent pozitiv – Clădirea Circului de Stat din Chișinău a fost clasată în 2019 ca monument istoric de importanță națională, acesta fiind primul caz de clasare a unei clădiri mai noi de 50 de ani.

În contextul stării de parțial abandon și degradare continuă a acestor clădiri, la care se adaugă și regimul de proprietate incert, emblemele arhitecturii moderne din Chișinău riscă să fie pierdute. Întrucât astăzi nu avem rețete universale pentru salvarea acestora, am insistat asupra unor metode de protejare axate pe aprecierea semnificației lor culturale. În mod specific, sistemul de protecție bazat pe valorile unui loc este esențial atunci când acesta nu poate fi protejat prin metodele clasice de conservare, construite în jurul principiului autenticității structurii și a materialelor. Instrument primar pentru identificare, apreciere și protejare, această metodă este utilă și pentru transformarea patrimoniului într-un element al dezvoltării, al creativității și al coeziunii.

- Australia ICOMOS (Comitetul Național Australian al Consiliului Internațional al Monumentelor și Siturilor), *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance* (Carta de la Burra), Burwood: Australia ICOMOS, 2013. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>, accesat la 19.12.2019.
- Avrami, Erica și Randall Mason, "Heritage Values and Challenges of Conservation Planning" în: *Management Planning for Archaeological Sites: An International Workshop Organized by the Getty Conservation Institute and Loyola Marymount University, 19-22 May 2000*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2002. https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/mgt_plan_arch_sites_vl_opt.pdf, accesat la 10.01.2020.
- Avrami, Erica și Randall, Mason, "Mapping the Issue of Values in Heritage Management" în *Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2019. <https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/>, accesat la 19.12.2019.
- Clark, Kate, "The Shift towards Values in UK Heritage Practice" în *Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2019. <https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/>, accesat la 19.12.2019.
- Comisia Europeană, Direcția Generală Educație și Cultură, *European Heritage Label 2014 Panel Report*, Brussels, 2014. <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/library/ehl-2014-panel-report.pdf#page=15>, accesat la 19.12.2019.
- Consiliul Europei, *Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate* (Convenția de la Faro), 2005. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746>, accesat la 19.12.2019.
- Custance-Baker, Alice și Macdonald, Susan, *Conserving Concrete Heritage Experts Meeting: The Getty Center, Los Angeles, California, June 9-11, 2014*, Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2015. http://hdl.handle.net/10020/gci_pubs/conserving_concrete_heritage, accesat la 19.12.2019.
- Drémaitė, Marija. "Long Life of the Socialist Modernism in the Baltic States" în: *Proceedings, The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From Postwar to Postmodern*, Swedish National Heritage Board, Stockholm 2017.
- ISC20C (Comitetul științific internațional al Consiliului Internațional al Monumentelor și Siturilor pentru patrimoniul secolului 20), *Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage* (Documentul de la Madrid), 2014. http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid_doc_10.26.pdf, accesat la 19.12.2019.
- IUCN/UNEP/WWF, *Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living*. Gland, 1991. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf>, accesat la 19.12.2019.
- Lista indicativă a Patrimoniului Mondial UNESCO – Kaunas 1919-1939: The Capital Inspired by the Modern Movement. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6166/>, accesat la 19.12.2019.
- Macdonald, Susan, "Moving on: approaches and frameworks for conserving the heritage of the postwar era and beyond" în: *Proceedings, The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From Postwar to Postmodern*, Swedish National Heritage Board, Stockholm 2017.
- ONU (Organizația Națiunilor Unite), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale din 25 septembrie 2015. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E, accesat la 19.12.2019.
- Panoul de selecție a competiției pentru Capitala Culturală Europeană 2022 în Lituania, *The European Capital of Culture 2022 in Lithuania Selection Panel's Final Report*, 2017 https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/ecoc-2022-lithuania-selection-report_en.pdf, accesat la 19.12.2019.
- Petrulis, Vaidas, "Architectural ideas in post-World War I Lithuania: between "national style" and the Modern Movement" în cadrul proiectului *Heritage research: aspects of tangible and intangible in Lithuanian architecture of 1918-1940*, 2014.
- Petrulis, Vaidas. *City and Ideology: Soviet Kaunas of 1945-1965*. http://www.eki.ee/km/place/pdf/kp3_13_Petrulis.pdf, accesat la 19.12.2019.
- Programul Patrimoniului Modern, lansat în comun de către Centrul Patrimoniului Mondial UNESCO, ICOMOS și DoCoMoMo în 2011, <https://whc.unesco.org/en/modernheritage/>, accesat la 19.12.2019.
- Rodwell, Dennis, "The Values of Heritage: A New Paradigm for the 21st Century" în: *Proceedings, The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From Postwar to Postmodern*, Swedish National Heritage Board, Stockholm 2017.
- Rodwell, Dennis, "Practices in Preserving Architectural Legacy of the 20th Century, based on Tel Aviv Document for the Modern Cities", prezenta susținută în cadrul *Modern Cities Forum: From Modern to Contemporary*, 12-13 septembrie 2019, Kaunas, Lituania.
- UNESCO (Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură), *Recommendations on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions*. (Recomandările UNESCO privind Peisajul Istoric Urban), 2011. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, accesat la 19.12.2019.